

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Muzaffer Ercan YILMAZ*

Özet

Bu makale, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerini özetlemeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, Soğuk Savaş dönemine ilişkin iki ülke arası ilişkilerin kısa bir özeti ile başlamakta, bunu izleyerek Soğuk Savaş sonrası ilişkiler detaylı bir biçimde özetlenmekte ve analiz edilmektedir. Bu bağlamda, ikili ilişkilerin gelişme dinamikleri, gelişim süreci, ilişkilerin güçlü yanları ile ilişkilerdeki sorunlu alanlar ayrıntılı olarak irdelenmektedir. Sonuçta Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelecekte nasıl bir seyir izleyeceğinin iki ülkenin sorunlarını çözme ve aralarındaki işbirliği potansiyelini sürdürürebilme kapasitelerine bağlı olacağı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türk-İsrail İlişkileri, Türk Dış Politikası, İsrail Dış Politikası, Türkiye, İsrail.*

TURKEY-ISRAEL RELATIONS IN THE POST-COLD WAR ERA

Abstract

This article aims to summarize and discuss Turkey-Israel relations in the post-Cold War era. The study starts with a brief summary of the two countries' Cold War relations, followed by a detailed summary and analysis of the post-Cold War relations. In this respect, the dynamics and development process of the relations, as well as strengths and problematic areas in them are addressed in a detailed way. In the end, the direction of future relations is stressed to depend on the countries' ability to cope with current problems and maintain cooperation between themselves.

Keywords: *Turkey-Israel Relations, Turkish Foreign Policy, Israeli Foreign Policy, Turkey, Israel.*

* Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 4, Sayı 2, 2010

Giriş

1990'ların başlarında Soğuk Savaş'ın bariz şekliyle sona ermesinden sonra Türk dış politikasındaki en önemli değişimlerden biri de kendini Türkiye-İsrail ilişkilerinde göstermiş ve iki ülke ilişkileri büyük gelişme kaydetmiştir. Bu eğilim, bazı sorunlara rağmen, günümüzde de esas olarak devam etmektedir.

Tarihsel açıdan bakıldığında, genel olarak Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye-İsrail ilişkilerinin “mesafeli” olduğu söylenebilir. Gerçi Türk hükümeti İsrail Devleti'nin 14 Mayıs 1948 tarihinde resmen kurulmasından yaklaşık on ay sonra, 28 Mart 1949'da, ilk Müslüman ülke olarak bu devleti tanımış ve ardından da ülkesindeki Yahudilerin İsrail'e göç etmelerine izin vermiştir. Türkiye'nin Müslüman Arap ülkeleriyle arasının bozulmasına yol açan bu gelişme, temelde Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın hız kazandığı bu yıllarda kendini Batı Bloğu bünyesinde garanti altına alma kaygısından kaynaklanmıştır. Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 arası dönem, genellikle Türk çıkarlarının NATO/Batı çıkarlarıyla özdeş görüldüğü ve ülkenin özgün bir dış politikanın pek var olmadığı bir dönemdir.¹ Bu, iktidar partisinin bir tercihi olmasının yanı sıra,² dönemin sıkı iki kutuplu sisteminin de bir sonucudur. Bu genel yapı içerisinde Türkiye-İsrail ilişkileri de iki ülke arasında fazla bir yakınlaşma olmaksızın normal ve sorunsuz seyretmiştir.

Ancak 1960'lı yıllarla birlikte Türk dış politikasında önemli değişimler gözlenmeye başlamıştır. Türkiye'nin Batı Bloğu'ndaki yeri değişmemekle birlikte, NATO/Batı yanlısı dış politika yüksek sesli eleştiri konusu olmuştur. Gerek 1960 darbesi sonrasında değişen ve eleştiriye açık hale gelen ulusal ortam, gerekse Ekim 1962 Küba Füzeler Krizi sonrasında yaşanan Soğuk Savaş'ın “yumuşama” evresi bu gelişmeyi mümkün kılabilmıştır. Bu çerçevede Türkiye İşçi Partisi gibi kimi partiler, Yön, Forum gibi kimi yayın organları açıkça Türkiye'nin NATO'dan ayrılıp Bağılantısızlar Bloğu'na yönelmesi gerektiği yönünde görüşler öne sürmüşlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi gibi merkez sol ve sağ partiler ise dış politikada en azından bölgeselliğe önem verilmesi, Türkiye'nin kendi bölgesinde komşularıyla ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini savunmaya başlamışlardır. Dolayısıyla 1960'lı yıllardan itibaren Türk dış politikası, temel çizgisi aynı kalmakla beraber, bir tür çeşitlilik ve eleştirel boyut kazanmıştır.³

¹ Ayrıntılı bilgi için, bkz. Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 27-59.

² Çünkü Demokrat Partililer Batı ile bütünleşmeyi ülkenin güvenlik kaygılarının yanı sıra, kendi iktidarlarının bir garantisi olarak da görme eğiliminde idiler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baskın Oran, “Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir?”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, No. 1, 1970, s. 73.

³ Ayrıntılı bilgi için, bkz. Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der

Doğal olarak Türkiye-İsrail ilişkileri de bundan etkilenmiştir. Bölgesellik bazında Türkiye'nin Müslüman/Arap ülkeleriyle daha yakın işbirliğine yönelmesi, ister istemez İsrail ile ilişkilerin gerilemesi sonucunu doğurmuştur. Ancak asıl olarak Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engelleyen 5 Haziran 1964 tarihli "Johnson Mektubu"⁴ sonrasında ABD'ye ve dolayısıyla Batıya olan güven derinden sarsılınca, bölgesel ilişkilerin gelişmesi ivme kazanmış ve Türk dış politikası belirgin bir biçimde Batı/İsrail ekseninden Arap/Filistin eksenine kaymıştır. Bu bağlamda Türkiye 1976 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Ankara'da büro açmasına izin vermiş, 1979'da da bu örgütle maslahatgüzarlık düzeyinde diplomatik ilişki kurmaya yönelmiştir. 1980 yılında İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etme kararını da kınayan Türkiye, aynı yıl bu devletle olan diplomatik ilişkisini büyükelçilik düzeyinden maslahatgüzarlık düzeyine indirmiştir. Kısacası 1980'li yıllar, Türkiye-İsrail ilişkilerinin mesafeli olmanın ötesinde "soğuk" olduğu yıllardır.

Ancak bu durum 1990'lı yıllardan itibaren radikal bir biçimde değişmiş, İsrail Türkiye'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiki ve ticari partnerlerinden biri haline gelmiştir. Bu makale işte bu ilginç gelişmenin dinamiklerini tartışmayı ve Soğuk Savaş sonrası dönemde iki ülke ilişkilerinin genel seyrini özetlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye-İsrail arası işbirliği alanlarının yanı sıra, ikili ilişkilerdeki sorunlu yönler de yeri geldikçe irdelenecektir.

Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-İsrail İlişkilerinin Gelişme Dinamikleri

Soğuk Savaş'ın ardından Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesi her şeyden önce Körfez Krizi ile başlamıştır. 1990 yılında patlak veren bu kriz ve sonrasında yaşanan savaş, iki ülkenin de aynı safta yer alması sonucunu beraberinde getirmiştir. Kuruluşundan bu yana İsrail'in varlığını devam ettirmesi konusunda açık destek veren ABD de, 1991 sonlarından itibaren Filistin sorununa ilişkin barış sürecinin resmen başlamasının ardından, Orta Doğu'da Batı türü rejime sahip ülkeler olarak gördüğü Türkiye ile İsrail arasındaki siyasi ve askeri işbirliğinin gelişmesi gerektiği görüşünde olmuştur. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında iki ülke arası ilişkilerin gelişmesinde ABD, deyim yerindeyse, katalizör rolü oynamıştır. İşte bunun da etkisiyle gelişmeye başlayan Türkiye-İsrail işbirliğinin ilk belirgin örneği, Kuzey Irak ve Güney Lübnan'a ilişkin istihbarat alış-verişi olarak gerçekleşmiştir. Bu sıralarda İsrail

Yayınları, 2006, s. 208-212.

⁴ Söz konusu mektubun tam metni ve Türk dış politikasına genel etkileri üzerine, bkz. <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=johnson+mektubu>, http://tr.wikipedia.org/wiki/Johnson_Mektubu (03 Temmuz 2009).

denetimi altında bulundurduğu Güney Lübnan'da, Türkiye ise sınır ötesi operasyonlar çerçevesinde girdiği Kuzey Irak'ta üslenerek ülkelerine sızmaya çalışan silahlı gruplara karşı benzer bir mücadele içerisinde bulunmaktaydılar.

İkinci olarak Türkiye-İsrail yakınlaşması, Araplara duyulan genel ve spesifik olaylara özgü güvensizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Araplara duyulan genel güvensizlik,

büyük oranda Müslüman olmalarına ve yaklaşık dört asır Osmanlı egemenliğinde yaşamalarına rağmen, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı otoritesine karşı baş kaldırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde aktif rol oynamalarıyla ilgilidir. Bu, Türk siyasi eliti üzerinde adeta travma yaratıcı bir etki doğurmuş, din birliği ile ulusal çıkarların özdeş olmadığını göstermiştir. Bu etki, ilerleyen yıllarda Araplarla ilişkilerin kuşkulu ve mesafeli seyretmesine yol açmıştır.

Araplara duyulan güvensizliğin özel nedenleri ise belirli olay veya gelişmelerle ilgilidir. Örneğin 1970'lerde Türkiye'deki rejim karşıtlarının, 1980'lerde ise bunlara ilaveten PKK yandaşlarının bir kısmının FKÖ kamplarında eğitilmeleri ve tüm diplomatik çabalara rağmen bunun önünün kesilememesi, Filistin'in Türk resmi çevrelerinde güven kaybetmesine yol açmıştır. Öte yandan Körfez Krizi esnasında FKÖ Irak'ın yanında yer alarak, Yaser Arafat Irak'ın Kuveyt'i işgali ile Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi arasında paralellik kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin uluslararası platformlarda prestijini sarsan bu benzetme de, Filistin'in kredisini düşürmüştür.⁵

Bunların ötesinde Türkiye, 1980'li yılların ikinci yarısında Bulgaristan ile olan mücadelesinde Arapların kendisini yalnız bırakmaları ve destekte bulunmamalarını da unutmamıştır. Todor Jivkov yönetimindeki Bulgaristan, 1980'lerin ortalarında başlayıp Soğuk Savaş'ın sonuna kadar devam edecek olan ve ülkedeki %10'luk Türk nüfusu (yaklaşık 1.5 milyon) hedef alan bir asimilasyon politikasına girişmiştir. Türkiye, önceleri Bulgaristan'la diplomatik düzeyde bire bir mücadele etmeyi denemişse de etkili olamamış, bunun üzerine sorunu Avrupa Topluluğu, İslam Konferansı Örgütü gibi uluslararası platformlara taşımaya yönelmiştir.⁶ Bu bağlamda Türkiye, daha ziyade Arapların da aralarında buldukları Müslüman nüfusa sahip ülkelerin kendisine destek vermeleri beklentisi içerisine girmiştir. Ancak bunun gerçekleşmemesi, ya da Türkiye'nin istediği düzeyde gerçekleşmemesi, Türkiye'nin Arap ülkelerine bakış açısını olumsuz etkilemiştir.

⁵ Bkz. Mahmut Bali Aykan, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy From the 1950s to the 1990s", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 25, No. 1, 1993, s. 91-110.

⁶ Ayrıntılı bilgi için, bkz. Ömer E. Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, İstanbul, Asam Yayınları, 2006.

İşte tüm bu nedenlerden dolayı Soğuk Savaş sonrasında, iki kutuplu sistemin aksine kendi dış politikasını belirleme ve bölgesel bazda ilişkiler geliştirme durumunda kalan Türkiye, Orta Doğu’da güvenebileceği, en azından çıkarlarının bağdaşabileceği yeni bir partner arayışına girmiştir. Bu arayış içerisinde karşısına çıkan en ciddi alternatif de İsrail olmuştur.

Üçüncü olarak Türkiye ile İsrail’in bölgede kendilerini tehdit altında hisetmeleri iki ülkeyi Soğuk Savaş sonrası dönemde birbirlerine yakınlaştırmıştır. Her iki ülke de bölgede iç çatışmalarla başı dertte olup, isyancı ya da ayrılıkçı gruplara karşı mücadele içerisinde olmuşlardır. Dolayısıyla bu mücadele sürecinde birbirlerini yardım etmeleri, her iki ülkenin de ortak çıkarı haline gelmiş, yukarıda değinildiği üzere bu yardımlaşma daha ziyade istihbarat bilgilerinin paylaşılması şeklinde gerçekleşmiştir.

Öte yandan Soğuk Savaş sonrası dönemde Suriye, İran, Irak gibi ülkeler değişik düzeylerde her iki ülke için de ortak tehdit odakları olarak varlıklarını devam ettirmiş, bu ülkelerden yönelen düşmanca faaliyetler karşısında Türkiye ve İsrail işbirliği yapma gereği duymuştur.

Özellikle bu ülkelerden Suriye, hem Türkiye, hem de İsrail için de ciddi bir tehdit kaynağı oluşturmuştur. Bilindiği gibi İsrail, 1967 Arap-İsrail Savaşı ile Suriye’ye ait olan Golan Tepeleri’ni işgal etmiş ve o zamandan beri de stratejik kaygılar öne sürerek elinde bulundurmaya devam etmiştir. Türkiye ile Suriye’nin yıldızı ise, bu ülkenin 1936’da bağımsızlığını elde etmesinden beri hemen hemen hiç barışmamıştır. Aslında her iki ülke halkları birbirlerine yakın, hatta kimileri akraba olsa da, resmi düzeyde Türkiye ile Suriye arasında su sorunu (Fırat ve Asi Nehirleri’nin paylaşımı sorunu), Hatay sorunu (Suriye’nin Türkiye’ye ait bu il üzerinde egemenlik iddiası), ayrılıkçı ve rejim karşıtı örgütlere destek sorunu gibi halen devam eden ciddi sorunlar bulunmaktadır.⁷ Dolayısıyla bu ülkeden yönelen ve her iki ülkeyi de ilgilendiren tehditler, Türkiye-İsrail yakınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Dördüncü olarak Türkiye’yi İsrail ile yakınlaşmaya yönelten bir etken de, özellikle ABD’de etkili olan Ermeni lobisini Yahudi lobisiyle dengeleme kaygısı olmuştur. 1980’li yıllarda Ermeni diasporası Türkiye aleyhine etkin bir biçimde çalışma gayreti içerisine girmiş, soykırım iddialarının tanınması yolunda değişik Batılı ülkelerde ciddi çabalar ortaya koymuştur. Hatta 1987 yılında Avrupa Parlamentosu’ndan soykırımı tanıyan ve Türkiye’yi de tanıması için zorlayan, “Ermeni Sorununun Siyasi Çözümü Üzerine Karar” adlı bir bildirgenin çıkmasını sağlamıştır.⁸ Aynı yıllarda Ermeni ASALA Örgütü de yurt

⁷Ayrıntılı bilgi için, bkz. Oytun Orhan, “Türkiye-Suriye İlişkileri,” <http://levantwatch.blogspot.com/2003/12/trkiye-suriye-ilikileri.html> (01 Ağustos 2009).

⁸ Bkz. European Parliament, Resolution on a Political Solution to the Armenian Question, Doc. A2-33/87,18.6.1987; Soner Karagül, “Avrupa Birliği ve Ermeni

dışında pek çok Türk diplomat ve vatandaşın öldürülmesi olaylarıyla ciddi bir terör örgütü olarak adını duyurmuştur. İşte Ermenilerden yönelen bu tür tehditlere karşı Türkiye İsrail'e yakınlaşarak yurt dışında faal olan Ermeni lobisini Yahudi lobisi desteğiyle dengelemeye yönelmiştir.

Nihayet 1990'larda, özellikle bu yılların ilk yarısında, ABD ve Avrupa Birliği'nden Türkiye'ye yönelik askeri malzeme ambargolarına karşı Türkiye yeni bir alternatif arayışına yönelmiş ve bu bağlamda İsrail'e yakınlaşmıştır. Nitekim ABD'de 1992 yılında iktidara gelen Clinton yönetimi, Türkiye'nin terörle mücadelesini abartılı bulmuş ve PKK'ya karşı yürütülen operasyonlarda insan haklarının ciddi düzeyde ihlal edildiği kanısına sahip olmuştur. Bu dönemde ABD ayrıca Kıbrıs sorunu konusunda bir ilerleme olmamasından da rahatsızlık duymaktaydı. Dolayısıyla ABD yönetimi Türkiye'ye yapılacak yardımları Kıbrıs ve Kürt sorunları, insan hakları ihlalleri gibi konularla ilişkilendirmeye başlamıştır. Örneğin 1994 yılında ABD yönetimi, Türkiye'ye vereceği yardımın %10'luk kısmını Ankara'nın insan hakları ve Kıbrıs konusunda atacağı olumlu adımlara bağlamış, 1996 yılında da benzer bir durum yaşanmıştır.⁹ Hatta bu dönemde ABD ile olan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) bile birer yıllık sürelerle uzatılmaya başlanmıştır.

Türkiye Avrupa Birliği cephesinden de benzer tepkilerle karşılaşmıştır. 1990'larda muhtelif yıllarda Avrupa Birliği Parlamentosu Türkiye'nin PKK ile mücadele yöntemini kınayan kararlar almıştır. 1993 yılı Temmuz ayında HEP'in (Halkın Emek Partisi) kapatılması, 2-3 Mart 1994 tarihlerinde de Kürt kökenli milletvekillerinin tutuklanmalarının ardından konu derhal Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınmış ve o sıralarda gümrük birliğine ilişkin yapılacak toplantı da bir süreliğine ertelenmiştir. En radikal sayılabilecek tepkiyi ise Birlik üyelerinden Almanya göstermiştir. Bu ülke, 1992 yılı içerisinde Türkiye'ye verilmesi öngörülen 250 milyon marklık askeri yardımı askıya almış, 1992 yılı Nevruzunda Güney Doğu'da çıkan olayların ardından da Türkiye'ye NATO ve ikili antlaşmalar çerçevesinde yapmakta olduğu askeri yardımları durdurmuştur. Üstelik konuyu Avrupa Birliği platformuna taşıyarak Türkiye'nin kınanmasını da sağlamıştır.¹⁰

İşte böylesi bir uluslararası ortamda Türkiye kendisini “sıkmadan”, bir takım koşullar öne sürmeden, silah ve askeri malzeme temin edebileceği yeni bir partner arayışına yönelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin bulduğu partner, kendisi de iç çatışma sorunu yaşayan, dolayısıyla durumu en iyi anlayabilecek

Sorunu”, *Ermeni Araştırmaları*, No. 8, 2003, s. 1-14.

⁹ Faruk Sönmezoglu, *Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2006, s. 505.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için, bkz. İhsan Dağı, “İnsan Hakları, Uluslararası Sistem ve Türk Dış Politikası”, İhsan Dağı (der.), *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, s. 17-54.

konumda olan ve silah satışı konusunda koşulsuz sayılabilecek nitelikte esnek davranan İsrail olmuştur.

İlişkilerin Gelişim Süreci

Yukarıda özetlenen nedenlerden ötürü Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinin yakınlaşması beklenmekteydi. Ancak her ilişki gibi ülkeler arası ilişkilerin gelişmesi de spesifik bir olayla başlar ve ortam uygunsuz devam eder. Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesinde de fitili ateşleyen olay, 1992 yılı Haziran ayında dönemin İsrail Devlet Başkanı Chaim Herzog'un İspanya'dan sürgün edilen Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne göçlerinin 500. yıldönümü münasebetiyle İstanbul'a gelmesi olmuştur. Bunun hemen ardından Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş İsrail'e gitmiş ve bu ziyaret esnasında turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi konusunda iki ülke arasında bir anlaşma imzalanmıştır.

30 Ekim 1991 tarihinde Madrid'de başlayan Orta Doğu barış sürecinin 9 Eylül 1993'te ilk meyvesini vermesi ve tarihi Oslo Antlaşmaları'nın imzalanmalarının ardından dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin 14 Kasım 1993'te İsrail'i ziyaret ederek, Türkiye'nin barış sürecine ilişkin destek mesajını iletmiştir. Bunu, İsrail Devlet Başkanı Ezer Weizman, Dışişleri Bakanı Şimon Peres ile Ekonomi ve Planlama Bakanı Şimon Shitrit'in Türkiye'yi ziyaretleri izlemiştir.

Fakat bu dönemde iki ülke arası ilişkiler daha ziyade diplomatik ve ekonomik nitelikli olmuştur. Siyasi ve askeri konularda işbirliği yapma noktasında ise her iki ülke de temkinli davranmayı yeğlemiştir. Bu tür ilişkiler ancak 1994 yılı Kasım ayında dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in İsrail'i ziyaretiyle başlamıştır. İsrail'e çok sıcak mesajlar verilen, İsrail Devleti'nin kurucusu Ben-Gurion'un Çiller tarafından Atatürk'e benzetildiği bu ziyaretin hemen ardından, Türk Hava Kuvvetleri'ne ait *Fantom* uçaklarının modernizasyonunun İsrail Havacılık Endüstrisi'ne verilmesine dair bir anlaşma imzalanmıştır.¹¹

Askeri alanda daha kapsamlı antlaşma ise, 23 Şubat 1996 tarihinde imzalanan Askeri Eğitim ve İşbirliği Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma çerçevesinde, iki ülke arasında ortak askeri tatbikatlar düzenlenmesi, askeri malzeme üretim ve onarımı ile pilotların eğitiminde hava sahalarının kullanımı konularında anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca taraflar arasında bir stratejik danışma mekanizması oluşturularak yılda iki kez düzenli toplanması

¹¹ Bkz. George G. Gruen, "Dynamic Progress in Turkish-Israeli Relations", *Israel Affairs*, No. 1, 1995, s. 40-70.

kararlaştırılmıştır. Bunun ötesinde Türkiye ve İsrail arasında askeri bilgi paylaşımı ile deniz kuvvetleri arasında da düzenli bir işbirliği öngörülmüştür.¹²

Taraflar yaptıkları basın açıklamalarında bunun bir ittifak antlaşması olmadığını, herhangi bir üçüncü ülkeyi hedef almadıklarını, sadece askeri işbirliğine yönelik bir çerçeve antlaşması olduğu noktasının altını çizmişlerdir.¹³ Bununla birlikte bu antlaşma, ABD ve genel olarak Batı dünyasında olumlu yankı bulurken, Arap ülkeleri ve özellikle Filistinliler arasında tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır.¹⁴ Söz konusu antlaşma yurt içinde de kimi çevrelerce ciddi eleştiri konusu olmuştur. Özellikle Filistin davasına sempati ile yaklaşan kesimler ile dönemin yükselişteki partisi konumunda bulunan Refah Partisi etrafında toplanan muhafazakar çevreler genellikle anılan antlaşmaya karşı son derece negatif bir tavır takınmışlardır.¹⁵

1996 yılı Mart ayında ise Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Kudüs'e giderek İsrail'i ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu ziyaret esnasında iki ülke arasında Serbest Ticaret Antlaşması ve bazı ek protokoller imzalanmıştır. Ardından da aynı yıl Haziran ayında İsrail Devlet Başkanı Ezer Weizman Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur.

28 Haziran 1996 tarihinde Türkiye'de RefahYol koalisyon hükümetinin kurulmasının ardından, bir süre Türkiye-İsrail ilişkilerinin olumsuz yönde etkileneceği kanısı hakim olmuştur. Çünkü Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, o dönemde Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasını en sert dille eleştiren partiler arasında yer almaktaydı. Hatta Erbakan'ın Müslüman ülkeler "Birleşmiş Milletleri", Müslüman ülkeler ortak pazarı ve savunma örgütü, D-8 Projesi gibi Müslüman birliğine vurgu yapan kendine has proje ve söylemleri bulunmaktaydı.

Ancak beklenen gerçekleşmedi. İşin ilginç yanı, bu dönemde iki ülke arası işbirliğinin daha da gelişme kaydetmesidir. Örneğin 14 Mart 1996 tarihli Serbest Ticaret Antlaşması, RefahYol hükümeti döneminde onaylanmıştır. Benzer biçimde Türkiye'nin *F-4 Phantom* uçaklarının İsrail tarafından modernizasyonu sürecini nihayetlendiren 28 Ağustos 1996 tarihli Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması bizzat Başbakan Erbakan tarafından imzalanmıştır.

¹² Antlaşmanın tam metni ve Türkçe çevirisi için, bkz. Hüseyin Aykol, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-İsrail İlişkileri*, İstanbul, Öteki, 1998, s. 80-87.

¹³ Aksiyon, 18-24 Mayıs 1996, No. 76.

¹⁴ Nitekim Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Onur Öymen, antlaşma sonrasında Arapların kaygılarını gidermek amacıyla Mısır'a giderek söz konusu antlaşmanın 8 Arap ülkesiyle imzalanan Askeri Eğitim ve İşbirliği antlaşmalarının bir benzeri olduğunu belirtmek durumunda kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için, bkz. Şükrü Elekdağ, "Orta Doğu'da Barış ve Güvenlik Yapılanması", *Milliyet*, 6 Mayıs 2005.

¹⁵ Erbakan ve yakın kurmayları kimi demeçlerinde, hükümeti kurmaları halinde söz konusu antlaşmayı tanımayacaklarını dahi beyan etmişlerdir.

Yine Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması gibi bir dizi anlaşma, hep RefahYol hükümeti zamanında imzalanmıştır.

1997 yılı ortalarında Refah Yol hükümetinin son bulması ve ardından Mesut Yılmaz liderliğinde Anasol-D hükümetinin kurulması, Türkiye-İsrail ilişkilerinde belirgin bir değişikliğe yol açmamıştır. Daha önce olduğu gibi, bu dönemde de ilişkiler olumlu seyretmeye devam etmiştir. 1997 yılı karşılıklı ziyaretlere sahne olmuş, örneğin Türkiye'den Genelkurmay Birinci ve İkinci Başkanı, Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakanı İsrail'i ziyaret ederken, İsrail'den de Dışişleri Bakanı ve Savunma Bakanı Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir.

1998 yılına damgasını vuran gelişme ise, Türk, İsrail ve ABD deniz kuvvetlerinin Akdeniz'de ortak bir tatbikat düzenlemeleri olmuştur. Bu, ABD'nin de desteği eşliğinde Türk-İsrail yakınlaşmasının adeta zirvesini simgelemiştir. Ardından Mesut Yılmaz Eylül ayında İsrail'i ziyaret etmiş ve iki ülke arasında bu kez bir Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Ekim ayında Türkiye'nin Öcalan yüzünden Suriye ile yaşadığı kriz esnasında İsrail'in Suriye sınırındaki birliklerini azaltması, ardından da Türkiye'nin İsrail ile ortak yapılması planlanan "Güvenilir Denizkızı" tatbikatını iptal etmesi iki ülke arasında geçici bir soğukluk yaratmışsa da, bu, 1999 depreminin ardından çabuk atlatılmıştır.

Türkiye'de yaşanan 17 Ağustos 1999 depreminden sonra etkin bir biçimde yardıma koşan ilk ülkeler arasında İsrail de yer almıştır. 8 uçak, 271 kişilik bir kurtarma ekibi ve önemli miktarda insani yardım malzemesi ile Türkiye'nin yanında yer alan İsrail, deprem sonrasında Adapazarı yakınlarına prefabrik evlerden oluşan 312 konutluk bir yerleşim birimi de inşa etmiştir. Hatta "Türkiye-İsrail Köyü" olarak adlandırılan bu yerleşim biriminin açılışını bizzat İsrail Başbakanı Ehud Barak yapmıştır. Başbakan Ecevit Kasım 1999 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) zirvesi için İstanbul'a gelen Başbakan Barak'a: "Olağanüstü bir insanlık dersi veriyorsunuz. Türk halkı bu yaptıklarınızı hiçbir zaman unutmayacaktır" sözleriyle teşekkür etmiştir.¹⁶

Bu arada Orta Doğu barış süreci çerçevesinde 2000 yılı Temmuz ayında ikinci Camp David zirvesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Ariel Şaron'un 28 Eylül 2000 tarihinde yaklaşık 1000 asker eşliğinde *Mescid-i Aksa*'yı ziyareti üzerine Filistinlilerin protesto gösterileri artmış ve *El Aksa* intifadası olarak da adlandırılan ikinci intifada hareketi başlamıştır. Bu olayla başlayan süreç sonrasında yaşananlar, Türkiye-İsrail ilişkilerinde diplomatik

¹⁶ Milliyet, 18 Kasım 1999.

düzye de bazı sıkıntılar ortaya koymuştur. Örneğ in 20 Ekim 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda İsrail'in Filistinlilere karşı “ölçüsüz şiddet” kullanmakla suçlandığı bir tasarı oylanırken Türkiye olumlu oy kullanmıştır. Yine Filistin'deki çatışmaların artması üzerine Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan ve aralarında eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de bulunduğı bir aşırma komisyonu (Mitchell Komisyonu) olaylarda İsrail tarafının sorumluluğunu saptamıştır.¹⁷ Şaron'un Filistinlilere yönelik aşırı sert tutumu 2002 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in de tepkisini çekmiş ve Başbakan bu tutumu “soykırım” olarak nitelemiştir.¹⁸ 2004 yılında da AKP hükümetinin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve kimi hükümet yetkilileri, özellikle HAMAS lideri Şeyh Ahmed Yasin'in öldürülmesi üzerine İsrail'i Filistinlilere yönelik “devlet terörü” uygulamakla suçlamıştır.¹⁹ AKP hükümetinin İsrail'i hedef alan kimi sert açıklamaları ilerleyen yıllarda da devam etmiş, bazen İsrail'in de aynı tonda cevap vermesiyle ikili ilişkiler zaman zaman gergin seyretmiştir.

2008 yılında Türkiye, İsrail ile Arap ülkeleri arasında arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Doğrudan görüşmeyi kabul etmeyen İsrail, Suriye ve Filistin Ulusal Yönetimi ayrı ayrı Türkiye'ye gelerek Türkiye aracılığıyla görüşmeler yapmışlardır. 2008 yılı sonlarına doğru bu görüşmelerin sonuç vermesi beklenirken, Aralık ayında ansızın İsrail-Gazze çatışması patlak vermiş ve görüşmeler kopmuştur. İsrail'in Türkiye aracılığıyla süren görüşmeleri aniden kesmesi ve Gazze'ye yönelik bombardımanda çoğı sivil 1300 civarında Filistinlinin yaşamını yitirmesi, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri son derece olumsuz etkilemiştir. Böylesi bir atmosferde 30 Ocak 2009 tarihinde İsviçre'nin Davos kentinde toplanan Dünya Ekonomik Forumu sırasında İsrail Devlet Başkanı Şimon Perez ile Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan arasında dünyanın gözleri önünde sert bir tartışma yaşanmıştır. Erdoğan'ın podyumu terk etmesiyle sonuçlanan bu tartışmadan sonra Türkiye-İsrail ilişkilerinde çok ciddi bir gerginlik yaşanmıştır.²⁰

İkili ilişkilerde en son diplomatik gerginlik, “alçak koltuk” krizi ile kendini göstermiştir. İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayolon, “Kurtlar Vadisi Pusu” dizisinde İsrail ajanlarının bebek hırsızları olarak gösterilmesine tepki için Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u 11 Ocak 2010 günü İsrail Parlamentosu Knesset'e çağırarak, kameralar karşısında İbranice, “bizim yüksek, onun daha alçak bir koltukta oturduğuna, masada yalnızca İsrail

¹⁷ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2006, s. 584.

¹⁸ *Hürriyet*, 2 Nisan 2002.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için, bkz. Murat Yetkin, “İsrail İle Son Gerginlik”, *Radikal*, 23 Haziran 2004.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için, bkz. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473872.asp> (12 Ocak 2010).

bayrağı bulunduğuna ve bizim gülümsemediğimize dikkatinizi çekerim” demiştir. Bu görüşmenin ertesi gün İsrail gazetelerinde yer alması, Ankara ile Tel Aviv arasında diplomatik bir krize neden olmuştur. İsrail’in Ankara Büyükelçisi Gabby Levy Dışişleri Bakanlığı’na çağırılarak İsrail’den özür ve izahat beklendiği iletilmiştir. Beklenen özür ve izahatın gelmemesi durumunda Türkiye’nin büyükelçisini geri çekmesi dahi gündemdedir.²¹ Fazla vakit geçmeden beklenen özür, İsrail Başbakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından yazılan mektupla Türkiye’ye iletilmiştir.²²

Ancak işin ilginç yanı, 2000’li yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinde diplomatik düzeyde bu tür sıkıntılar yaşanırken, askeri/ekonomik ilişkilerin bu sıkıntılardan çok fazla etkilenmemiş olmasıdır. 2001 yılının Haziran ayında Türkiye ve İsrail donanmaları Akdeniz’de ortak bir tatbikat yapmış, aynı günlerde Konya’da da “Anadolu Kartalı” kod adlı bir ortak hava tatbikatı gerçekleştirilmiştir. 8 Ağustos 2001 tarihinde Ariel Şaron Türkiye’ye geldiğinde, Arrow-2 füzesavar sisteminin iki ülke tarafından ortak üretimi konusunda bir anlaşma gerçekleşmiştir. Aynı yıl 900 civarında Türk tankının modernizasyonu İsrail’in IMI firmasına verilmiştir. Yine 2002 yılı Temmuz ayında Türk Hava Kuvvetleri’ne ait 300 helikopterin modernizasyonu da aynı firmaya verilmiştir. Askeri ilişkilerde kayda değer tek gerileme, 10-23 Ekim 2009 tarihleri arasında Türkiye’de gerçekleşen Anadolu Kartalı tatbikatına İsrail’in katılmamış olmasıdır. İsraili yetkililer bu durumun kendilerinin davet edilmemelerinden kaynaklandığını öne sürerken, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin resmi internet sitesinden yapılan açıklamada, söz konusu tatbikata ilişkin ülke ayrımı yapılmaksızın “uluslararası katılımın ertelendiği” ifadesine yer verilmiştir.²³

İki ülke arasında ticari ilişkilerde de zaman içerisinde belirgin bir artış kaydedilmiştir. Örneğin 1993 yılında Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret hacmi 137 milyon ABD doları olarak gerçekleşirken, bu rakam 1999’da 891 milyon dolara ulaşmıştır.²⁴ 2009 yılı sonu itibarıyla Türkiye ve İsrail arasındaki ikili ticaret 3.4 milyar dolarlık rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Bu, 2007 rakamlarına göre %22’lik bir artış anlamına gelmektedir. Türkiye şu anda İsrail’in en büyük

²¹ Ayrıntılı bilgi için, bkz. Milliyet, “İsrail’le Alçak Koltuk Krizi”, 13 Ocak 2010.

²² <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=974392&CategoryID=81>

²³ Ayrıntılı bilgi için, bkz. Serhat Erkmen. “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Gerginlik Nereden Kaynaklanıyor”, <http://www.kerkuk.net/haberler/koseyazisi.aspx?dil=1055&metin=2009101628> (12 Ocak 2010).

²⁴ Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye-%C4%B0srail_ili%C5%9Fkileri (10 Haziran 2009).

sekizinci ticaret partneri konumundadır ve İsrail hala Türkiye'nin pozitif ticaret fazlalığı olduğu birkaç ülkeden biridir.²⁵

Yine ekonomik ilişkiler ağı çerçevesinde, 23-24 Kasım 2009 tarihlerinde İsrail Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı Benyamin Ben Eliezer, 24 işadammın yer aldığı bir delegasyon eşliğinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. İstanbul'da Türk-İsrail İş Adamları Konferansı'nın açılışını da yapan bakan, iki ülke arası ekonomik ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır. Her ilişkide olabileceği gibi Türkiye-İsrail ilişkilerinde de dönemsel inişler ve çıkışlar olduğunu belirten bakan, yine de ikili ilişkilerin çok sağlam temellere oturduğunu ve karşılıklı işbirliği ile her türlü sorunun aşılabileceğini kaydetmiştir. Bakan Ben Eliezer Ankara'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Savunma Bakanı Vecdi Gönül ile de bir dizi görüşme yapmıştır.

Toplumsal/ekonomik düzeyde de Türkiye ile İsrail arasında kayda değer işbirliği örnekleri gerçekleşmiştir. Örneğin Filistin Odaları Federasyonu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve İsrail Ekonomik Organizasyonları tarafından, "Filistin, İsrail ve Türkiye Arasında Ekonomik İşbirliği İçin Ankara Forumu" adlı bir girişim oluşturulmuş ve ilk toplantısını 27-28 Nisan 2005 tarihinde Ankara'da gerçekleştirmiştir. Toplantıda üçlü ekonomik işbirliğinin gelişmesine fayda sağlayacak projeler üzerinde durulmuştur.²⁶ Aynı amaç çerçevesinde Ankara Forumu'nun ikinci toplantısı 8 Haziran 2005 tarihinde Doğu Kudüs'te, üçüncüsü ise 21-22 Eylül 2005 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.²⁷ Söz konusu girişim ilerleyen yıllarda da devam etmiştir.

Bunun yanı sıra, enerji alanında da Türkiye ve İsrail'in işbirliği yapması öngörülmektedir. Bu bağlamda en önemli proje, Mavi Akım Projesi çerçevesinde 2003 yılında Türkiye'ye getirilen Rus doğalgazının Akdeniz'in tabanına döşenecek bir boru hattı aracılığıyla Kuzey Kıbrıs üzerinden İsrail'e satılması projesidir. Bu konuda Rus şirketi *Gazprom* da Ortadoğu ve İsrail'e açılmak için Türkiye'nin en uygun, en güvenli yol olduğunu düşüncesiyle projeye destek vermiştir. Başbakan Erdoğan 2005 yılının Mayıs ayında İsrail'e yaptığı bir ziyaret esnasında bu projenin yakın bir gelecekte hayata geçirilmesi azminde olduklarını vurgulamış ve projeye ilişkin desteğini yinelemiştir.²⁸ Bu çerçevede 2008 yılında Türk Enerji Bakanı Hilmi Güler ile İsrail Sanayi ve Ticaret Bakanı Benyamin Ben Elieze yapımı üç yıl sürmesi planlanan boru

²⁵ Bkz. <http://ankara.mfa.gov.tr/mfm/web/main/missionhome.asp?MissionID=65> (11 Ocak 2010).

²⁶ Ayrıntılı bilgi için, bkz. TEPAV, "Filistin, İsrail ve Türkiye Arasında Ekonomik İşbirliği İçin Ankara Forumu", 12 Ağustos 2005.

²⁷ <http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/ikinciAnkaraForumu-Turkce.pdf> (12 Ocak 2010).

²⁸ Murat Yetkin, "Bakü-Ceyhan'dan Sonra İkinci Proje", *Radikal*, 3 Mayıs 2005.

hattı projesi için görüşmeler yapmışlardır. Bu tarihten sonra da taraflar Akdeniz Boru Hattı (*Medstream*) olarak adlandırılan hat için fizibilite çalışmalarına başlamışlardır. Dahası, söz konusu kanalla İsrail'e getirilmesi hedeflenen doğalgazın, bu ülkede bulunan Ashkelon-Eliat hattına bağlanarak Hindistan, Çin ve Japonya'ya ulaştırılması olanakları üzerinde de durulmaktadır.²⁹

Enerji alanındaki işbirliğinin somut örneklerinden biri de, Mayıs 2004'te bir Türk şirketi olan Zorlu Enerji ile İsrail'in *DORAD* enerji firmasının İsrail'de üç doğalgaz çevrim santrali yapım ve işletimi için anlaşmaya varmalarıdır. Söz konusu anlaşma uyarınca, Zorlu Grubu İsrail'de üç enerji santralini inşa etmeyi ve bunların uzun dönem işletme ve bakım hizmetlerini karşılamayı üstlenmiştir. Uzun dönem işletme ve bakım hizmetleriyle birlikte bu projenin yaklaşık 1 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşması beklenmektedir. Ayrıca Ekim 2006'da Zorlu Enerji *DORAD*'a % 25 oranında ortak olarak ikili işbirliğini daha da pekiştirmiştir.³⁰

İkili İlişkilerde Temel Sorunlar

Yukarıda özetlendiği üzere, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlaşma ve işbirliği hakim eğilim olmakla birlikte, ikili ilişkilerde belirgin sorunlar bulunmadığını söylemek de güçtür. İki ülke arasında temel bazı sorunlar vardır ve bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Her şeyden önce İsrail-Filistin çatışmasına ilişkin olarak Türk kamuoyu büyük ölçüde Filistin tarafını destekler bir görünüm sergilemektedir. Bunda, dinsel birlik etkisinin yanı sıra, Filistinlilerin gerçek ya da algılanan mağduriyetleri ile İsraililere karşı aşılmamış ön yargılar temel rol oynamaktadır.

Bu noktada özellikle İsraililer ve genel olarak Yahudilere yönelik önyargılar sorununu biraz açmakta yarar vardır. Gencer Özcan'ın da isabetle belirttiği gibi, Türkiye'de değişik ayrımcılık türlerine karşı toplumun farklı kesimlerinden değişik ölçeklerde tepkiler yükselmekle birlikte, konu anti-semitizme geldiğinde ya belirgin hiçbir tepki yükselmemekte, ya da ortaya konan tepki çok sınırlı kalmaktadır. Anti-semit söylem örnekleri genellikle kayıtsızlık, hatta çoğu zaman hoşgörü ile karşılanmakta, yaşanan her olumsuzlukta bir "Yahudi parmağı" aramak adeta bir çözümleme yöntemi olarak kullanılmaktadır. Tüm dünyada yaşanan olumsuzlukların ardında İsrail ve Yahudilerin hazırlamış olduğu komploların bulunduğu ilişkin söylemler çoğu kez hiç sorgulanmadan benimsenmektedir. Dünyayı ve Türkiye'yi

²⁹ Bkz. <http://haber.ihya.org/haber/hn-13321.html> (12 Ocak 2010).

³⁰ Bkz. <http://www.usakgundem.com/haber/8090/zorlu-grubu-israil%E2%80%99de-1-milyar-dolarlik-enerji-isimiz-var.html> (12 Ocak 2010).

Yahudilerin yönettiğine, Yahudilerin özellikle GAP bölgesini ele geçirmeye çalıştıklarına ilişkin savlar üretilmektedir. Bu yüzden yabancı yatırımlar özendirilirken, İsrail sermaye yatırımlarına karşı aşırı bir duyarlılık sergilenmektedir. Bu bağlamda İsraili firmaların GAP bölgesinde yatırım yapmak istemeleri, İsrail'in Nil'den Fırat'a kadar olan bölgeyi ele geçirme çabalarının bir kanıtı olarak gösterilmektedir. İşte tüm bu önyargılar İsraili yatırımcıların Türkiye'ye endişe ile bakmalarına ve yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olmaktadır.³¹

Ancak belirtmek gerekir ki, önyargıların ötesinde İsraililerin Filistinlilere karşı gerçekten aşırı sert bir tutum ve ölçsüz şiddet kullandıkları dönemler de olmuştur. Özellikle aşırı milliyetçi Ariel Şaron'un başbakanlığının ardından gelen ve Ehud Olmert (2006-2009) ile devam eden "ikinci intifada dönemi" bunun belirgin bir örneğidir. Bu dönemde Türk kamuoyunda tepkiler artmış, yukarıda değinildiği gibi duyulan rahatsızlık yer yer hükümet düzeyinde bile dile getirilmiştir. Dokuzuncu İsrail Başbakanı olarak -ikinci kez- 31 Mart 2009'da görevi devralan Benyamin Netanyahu döneminde de Filistinlilere yönelik aşırı güç kullanımına ilişkin belirgin bir değişiklik olmadığı gözlenmektedir.

Filistin sorunu ve İsraili/Yahudi imajı dışında, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki bir diğer sorun da, iki ülkenin Kürtlere ve Kürt sorununa bakış açısından kaynaklanmaktadır. İsrail, geleneksel olarak Araplara karşı bir denge unsuru olarak gördüğü Kürtlere karşı toleranslı, hatta Kürt hareketini destekler nitelikte bir tavır sergilemektedir. Özellikle Irak ve Suriye'deki Kürt grupların merkezi otorite ile yaşadıkları sorunlarda, gizli ya da açık bir biçimde onların arkasında olmuştur. Bu çerçevede İsrail, gizliden gizliye genel Kürt hareketinin bir parçası olarak gördüğü PKK'ya karşı da bariz bir negatif tavır takınmamıştır. Sadece Benyamin Netanyahu'nun ilk döneminde (1996-1999) PKK'nın bir terörist örgüt olduğu ilan edilmiş, Abdullah Öcalan'ın yakalanması sürecince ve sonrasında Türkiye ile bazı istihbarat bilgileri paylaşılmıştır.³² Ama gerçekte bunlar da sırf Türkiye'yi memnun etmek için ortaya konan küçük çaplı çabalardan öteye geçmemiştir.

Öte yandan bugün de ABD işgali sonrasında Kuzey Irak'ta Kürt gruplarının güçlenmesi, PKK'nın hareket sahası ve kabiliyetini güçlendirdiği kaygısıyla Türkiye'yi oldukça rahatsız ederken, İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. İsrail, yine Türkiye'yi memnun etmek için PKK konusunda

³¹ Bkz. Gencer Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, TESEV, 2005, s. 116-120.

³² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, Alfa, 2005, s. 639.

bazı işbirliği örnekleri sergilese de, temel stratejik çıkarı Irak'ın toprak bütünlüğünü destekleme yönünde değildir.

Nihayet İsrail, Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı en ciddi problemlerden olan su sorunu konusunda Türk tarafının daha fazla taviz vermesi gerektiği görüşündedir. Bilindiği üzere Suriye, Fırat Nehri'nin uluslararası bir akarsu olduğu iddiasıyla eşit paylaşım istemekte, Türkiye ise Fırat'ın sadece sınır aşan bir akarsu olduğunu, dolayısıyla yukarı havza ülkesi olarak Fırat üzerinde münhasır egemenlik hakkına sahip bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu halen devam eden sorunda İsrail'in Suriye'yi desteklemesinin temel nedeni ise, Suriye'nin su açısından tatmin edilmesi halinde, 1967'den beri işgali altında bulundurduğu Golan Tepeleri'ndeki kaynaklar üzerindeki hakları konusunda bu devletin daha az ısrarlı olacağı düşüncesidir.³³ Ancak Türkiye'nin su sorunu konusundaki hassasiyeti ve mevcut tezini değiştirmeye yanaşmaması, konunun Türkiye-İsrail ilişkilerinde pürüzlü bir nokta olarak varlığını devam ettirmesine neden olmaktadır.

İlişkilerin Geleceği ve Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde başlayan, günümüzde de temel çizgisini koruyan Türkiye-İsrail yakınlaşması, iki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından Türkiye'nin ulusal çıkar temelinde kendi dış politikasını belirlemesi ve bölgeselliğe yönelmesi bağlamında önemli bir açılamdır. Bu açılamda, yukarıda özetlendiği üzere, kuşkusuz her iki ülke için de önemli olan ortak tehditler ve/veya ortak kazanımlara ilişkin beklentiler önemli rol oynamaktadır. Ancak Türkiye açısından bu yakınlaşma, özellikle Türkiye'nin dış politika alanında çıkarlarına uygun yeni politikalar sergileyebilmesi açısından önemlidir. İsraililer ve Yahudiler hakkında Türk kamuoyunda yaygın tüm ön yargılara rağmen, Türkiye ulusal çıkarı gereği İsrail'e yakınlaşmış, İsrail'de bölgede varlığını sürdürebilmesi konusunda destek alabileceği yeni bir partner bulmuştur. İki ülke arası bu yakınlaşma, adeta "Hans J. Morgenthau³⁴ ruhunu" anımsatırcasına, dış politikanın moral değerler ya da norm birliği/benzeşmesinden çok, ulusal çıkar temelinde şekillendiği teyit eder niteliktedir.

Bununla birlikte, yine yukarıda değinildiği gibi iki ülke arası ilişkiler sorunsuz değildir ve dönemsel olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Taraflar arasında, Kürt sorununa ilişkin yaklaşım farklılığı, Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı su soruna ilişkin farklı bakış açıları, özellikle Türkiye açısından

³³ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2006, s. 589.

³⁴ Siyasal realizmin en tanınmış isimlerindedir. Görüşleri için, bkz. Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, 7th Ed., Boston, McGraw-Hill Higher Education, 2006.

İsraililer ve Yahudilere karşı aşılmamış önyargılar gibi temel sorunlar bulunmaktadır. Bunların ötesinde, geçtiğimiz yıl Davos'ta yaşanan kriz ve en son İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın Türkiye'nin İsrail büyükelçisine yönelik diplomatik üslupla bağdaşmayan tavrı gibi münferit sorunlar da iki ülke ilişkilerinin sorunlu seyretmesine yol açmaktadır. Son tahlilde Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelecekte nasıl bir seyir izleyeceği, ülkelerin mevcut sorunlarını aşma, diplomatik üslup konusunda daha titiz davranma ve aralarındaki işbirliği potansiyelini sürdürebilme kapasitelerine bağlı olacaktır.

Kaynakça

- Aksiyon*, 18-24 Mayıs 1996, No 76.
- Arı, Tayyar, Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, Alfa, 2005.
- Aykan, Mahmut Bali*, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy From the 1950s to the 1990s", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 25, No 1, 1993.
- Aykol, Hüseyin, Ortadoğu Denklemine Türkiye-İsrail İlişkileri*, İstanbul, Öteki, 1998.
- Dağı, İhsan*, "İnsan Hakları, Uluslararası Sistem ve Türk Dış Politikası", İhsan Dağı (der.), *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998.
- Elekdağ, Şükrü*, "Orta Doğu'da Barış ve Güvenlik Yapılanması", *Milliyet*, 6 Mayıs 2005.
- Erkmen, Serhat*, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Gerginlik Nereden Kaynaklanıyor", <http://www.kerkuk.net/haberler/koseyazisi.aspx?dil=1055&metin=2009101628> (12 Ocak 2010).
- European Parliament*, Resolution on a Political Solution to the Armenian Question, Doc. A2-33/87, 18 Haziran 1987.
- Gruen, George G.* "Dynamic Progress in Turkish-Israeli Relations", *Israel Affairs*, No 1, 1995.
- Hürriyet*, 2 Nisan 2002.
- Karagül, Soner*, "Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu", *Ermeni Araştırmaları*, No 8, 2003.
- Lütem, Ömer E. Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, İstanbul, Asam Yayınları, 2006.
- Milliyet*, 18 Kasım 1999.
- Milliyet*, "İsrail'le Alçak Koltuk Krizi", 13 Ocak 2010.
- Morgenthau, Hans J. Politics Among Nations*, 7th Ed., Boston, McGraw-Hill Higher Education, 2006.
- Oran, Baskın*, "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir?", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 25. No. 1, 1970.
- Orhan, Oytun*, "Türkiye-Suriye İlişkileri", <http://levantwatch.blogspot.com/2003/12/trkiye-suriye-ilikileri.html> (01 Ağustos 2009).
- Özcan, Gencer. Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, TESEV, 2005.
- Sönmezoglu, Faruk, Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları, 2006.
- TEPAV*, "Filistin, İsrail ve Türkiye Arasında Ekonomik İşbirliği İçin Ankara Forumu", 12 Ağustos

2005.

Yetkin, Murat, “İsrail İle Son Gerginlik”, *Radikal*, 23 Haziran 2004.

_____. “Bakü-Ceyhan’dan Sonra İkinci Proje”, *Radikal*, 3 Mayıs 2005.

İnternet Kaynakları

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye-%C4%B0srail_ili%C5%9Fkileri (10 Haziran 2009).

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=johnson+mektubu> (03 Temmuz 2009).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Johnson_Mektubu (03 Temmuz 2009).

<http://ankara.mfa.gov.il/mfm/web/main/missionhome.asp?MissionID=65> (11 Ocak 2010).

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473872.asp> (12 Ocak 2010).

<http://haber.ihya.org/haber/hn-13321.html> (12 Ocak 2010).

<http://www.usakgundem.com/haber/8090/zorlu-grubu-israil%E2%80%99de-1-milyar-dolarlik-enerji-isimiz-var.html> (12 Ocak 2010).

<http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/ikinciAnkaraForumu-Turkce.pdf> (12 Ocak 2010).

